

Eliza Ostropolska-Kubik

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2682-8060>

Związki cywilizacji Suahili z interiolem wschodnioafrykańskim

---

Streszczenie

W artykule została przedstawiona kwestia istnienia związków cywilizacji Suahili z interiolem wschodnioafrykańskim. W szczególności omówiona została zmiana poglądów, która dokonała się w literaturze przedmiotu na temat tych związków, ich zakresu i intensywności. Zostały również przedstawione kontakty handlowe pomiędzy wybrzeżem wschodnioafrykańskim a interiolem.

Słowa kluczowe: cywilizacja Suahili, interior wschodnioafrykański, wybrzeże wschodnioafrykańskie
Kody klasyfikacji JEL: N97, R120

---

1. Wprowadzenie

Wybrzeże Afryki Wschodniej miało wielowiekowe tradycje kontaktów i handlu w basenie Oceanu Indyjskiego. Kontaktom tym sprzyjał regularny rytm monsunów, który kształtował kalendarz podróży z i do wschodniego wybrzeża Afryki. Pojawiały się one w relacjach już z czasów starożytnych – *Periplus Morza Erytrejskiego*, datowany na 95–130 r. n.e. opisuje szlak handlowy z nad Morza Czerwonego do osady Rhapta w Afryce Wschodniej i towary,

którymi handlowano z Afryką Wschodnią (Azanią) [Nowak, 1996, s. 621]. Kontakty cywilizacji Suahili z innymi regionami basenu Oceanu Indyjskiego są potwierdzone relacjami podróżników odwiedzających wschodnie wybrzeże Afryki, a od końca XV w. są opisywane także przez Europejczyków, którzy przybyli tam w 1498 r.

Kwestia relacji cywilizacji Suahili z interiorom ma się jednak zupełnie inaczej. W literaturze jeszcze do niedawna przedstawiany był pogląd, że cywilizacja Suahili przez wiele wieków nie utrzymywała kontaktów z interiorom i rozpoczęły się one dopiero w XIX w. Obecnie wiadomo już jednak, że kontakty takie miały miejsce, chociaż z różną intensywnością, zależną od odcinka wybrzeża Suahili. Taki pogląd wyraża M.N. Pearson: „(...) archeologia począwszy od lat 80-tych jasno pokazuje, że pogląd Chitticka i Jamesa Kirkmana, mianowicie, że wybrzeże było odcięte od interioru, jest błędny; były misterne związki pomiędzy interiorom a wybrzeżem” [Pearson, 1998, s. 14].

Walz zwraca uwagę, że materialne dowody na powiązania wybrzeża i interioru mogą być zbierane bezpośrednio w interiorze lub pośrednio na wybrzeżu i postuluje, aby badać zagadnienia interioru z takim zaangażowaniem jak wybrzeże. Zauważa, że szlaki lądowe wymiany handlowej, których ślady zostały odkryte w północno-wschodniej Tanzanii, pomagają odrzucić poglądy o tym, że Afrykanie w interiorze byli odcięci od wybrzeża, a wręcz „odkrycia zaczynają zmieniać percepcję społeczności w interiorze na postrzeganie ich jako integralnej części większych sieci powiązań handlowych i społecznych, nie tylko jako konsumentów, ale też producentów kluczowych produktów” [Walz, 2018, s. 388].

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie istnienia związków cywilizacji Suahili z interiorom wschodnioafrykańskim. Związki te obejmują zarówno kwestie gospodarcze, jak i społeczne. Zaprezentowane zostanie również, jak zmieniały się poglądy na zakres i intensywność tych relacji.

2. Cywilizacja Suahili

Jak piszą Paul J. Lane i Colin P. Breen, w literaturze uznaje się, że wybrzeże Suahili, będące częścią wschodniego wybrzeża Afryki, rozciąga się pomiędzy Mogadiszu na północy a Przyładkiem Delgado lub Sofalą na południu (zdania różnych autorów są w tej kwestii podzielone), obejmując również przybrzeżne wyspy i archipelagi, takie jak Lamu, Pemba, Zanzibar, Mafia i inne. Granice samego wschodniego wybrzeża Afryki są szersze, jednak zdaniem tych autorów wybrzeże Suahili leży pomiędzy Mogadiszu a Sofalą, obejmując także przybrzeżne wyspy oraz Komory i północno-zachodnią część Madagaskaru [Lane, Breen, 2018, s. 19; Middleton, 1992, s. 5–8; Nowak, 1996, s. 618–619; Ostropolska, 2012].

Jeśli chodzi o pochodzenie cywilizacji Suahili, to obecnie jednoznacznie odrzucony został pogląd o jej „zagranicznym” pochodzeniu. Wiadomo, że została stworzona przez afrykańskie ludy Bantu, a nie osadników z Arabii, Persji czy też Indii [Campbell, 2019, s.116; Ostropolska-Kubik, 2023, s. 370–371; Ostropolska-Kubik, 2021, s. 350].

Pearson [1998, s. 68–69] przedstawia podział wybrzeża na dwie części – na południe i na północ od Przylądka Delgado, ale M.D.D. Newitt określa trzy odcinki: Wybrzeże Banadir – od Rogu Afryki po archipelag Lamu; Wybrzeże Mrima – od Lamu do Kilwy; Wybrzeże na południe od Kilwy aż po Inhambane, czyli kres handlu morskiego przed przybyciem Portugalczyków. J. Middleton [1992, s. 3] określił wybrzeże Suahili jako obszar graniczny pomiędzy interiolem wschodnioafrykańskim a szlakami żeglugi po Oceanie Indyjskim.

Pearson [1998, s. 9, 67] sugeruje używanie bardziej dokładnych terminów do opisu zaplecza („*hinterland*”) miast portowych: *foreland*, *umland*, *hinterland* i *entrepôt* [por. Ostropolska-Kubik, 2023, s. 371]. Dla niniejszego artykułu szczególnie istotne są określenia *umland* i *hinterland*. M. Pearson [Clark, 1985; za: Pearson, 1998, s. 67] przywołuje definicję *umland*: jako „wcześniej stosowany do otoczenia i włączany do zaplecza (*hinterland*); obecnie bardziej dokładnie stosowany do obszaru, który jest kulturowo, gospodarczo i politycznie związany z określonym miastem” [Clark, 1985; za: Pearson, 1998, s. 67]. Jak pisze M.N. Pearson [1998, s. 67], *umland* oznacza zatem bezpośrednie otoczenie miasta, związane z miastem, także dlatego, że często dostarcza mu produkty żywnościowe. *Hinterland* rozciąga się od miasta portowego w głąb lądu, a zatem zaczyna się tam, gdzie kończy się *umland*. To tam są kierowane towary importowane i to stamtąd pochodzą eksportowane. Powyższym rozgraniczeniem pomiędzy *umland* i *hinterland* posługuje się również Jonathan Walz [2018, s. 390], powołując się na M.N. Pearsona. J. Middleton [1992, s. 3] podkreśla, że rozróżnia zaplecze (nazywa je *hinterland*), bezpośrednio za wybrzeżem, oraz interior, leżący za nim. O relacjach tych obszarów z cywilizacją Suahili pisze: „Na przestrzeni ostatnich dwóch tysięcy lat osady Suahili wzdłuż wybrzeża były zależne od ludności nie-Suahili zarówno na zapleczu, jak i w interiorze, wykorzystywały je i były przez nie wykorzystywane”.

Co z pewnością może być zaskakujące, to fakt, że zdaniem M. Pearsona [1998, s. 20] porty na wybrzeżu były umiejscawiane z orientacją w kierunku lądu bardziej niż w kierunku morza, a „stosunki społeczne, polityczne i gospodarcze, zarówno przyjazne jak i wrogie, korzystne i nie, były w przeważającej mierze utrzymywane z Afrykanami na zachodzie, a nie z ludźmi i miejscami po drugiej stronie oceanu”. Pearson [1998, s. 20] pisze o kontaktach utrzymywanych wzdłuż wybrzeża dzięki lokalnym statkom i monsunom, ale zwraca uwagę także na związki miast portowych z zapleczem i to zarówno tym bliskim, jak i daleko w głąb interioru, gdzie sięgały relacje handlowe – nie tylko na południu, wzdłuż dolin rzek, ale też na północy.

3. Wybrane aspekty kontaktów cywilizacji Suahili z interiolem wschodnioafrykańskim

Walz [2018, s. 390] rozróżnia dwa rodzaje powiązań pomiędzy wybrzeżem i interiolem: ogólne i ukształtowane według pewnego wzorca (*patterned*). Przykładem tych ostatnich są biegnące w głąb lądu szlaki karawanowe handlu niewolnikami i kością słoniową. Te ogólne

powiązania wynikają ze znalezisk archeologicznych datowanych już od połowy pierwszego tysiąclecia n.e. W tym czasie w głąb interioru były przemieszczane towary z wybrzeża oraz od wspólnot rolniczych, rolno-pasterskich, pasterskich i zbieracko-łowieckich w interiorze na wybrzeże [Walz, 2018, s. 391].

Zdaniem M.N. Pearsona [1998, s. 25] poglądy o braku relacji pomiędzy wybrzeżem i interiorem mogą również wynikać z sytuacji politycznej na wybrzeżu Suahili. W czasach panowania na wybrzeżu wschodnioafrykańskim Arabów z Omanu status społeczny był związany z posiadaniem arabskiego pochodzenia i dlatego wielu Suahili zmyślało je dla osiągnięcia korzyści. W koloniach brytyjskich panowało przekonanie, że żadna cywilizacja nie może być pochodzenia afrykańskiego, dlatego też Suahili powoływali się na zagraniczne pochodzenie, w tym arabskie, aby uzyskać od Brytyjczyków przywileje w edukacji, opodatkowaniu i możliwość uniknięcia przymusowej pracy [Pearson, 1998, s. 25]. M.N. Pearson [1998, s. 26–27] ocenia, że współcześnie dawne odcinanie się Suahili od afrykańskich korzeni odbija się na nich negatywnie. Suahili stanowią mniejszość we wszystkich krajach Afryki Wschodniej i ich lojalność w stosunku do nowych afrykańskich państw bywa negowana [Pearson, 1998, s. 26–27].

Pearson [1998, s. 68–69] wskazuje trzy kluczowe czynniki geograficzne, które decydowały o odrębności różnych części wybrzeża Suahili:

- fakt, że na „jednym monsunie” można było dotrzeć na północny odcinek wybrzeża, a na południowy już nie, a to przecież z południowego odcinka pochodziły główne towary eksportowe, czyli złoto i kość słoniowa, co skutkowało tym, że porty na północy były centrami redystrybucyjnymi,
- obecność rzek – w części północnej jedyną spławną rzeką była rzeka Tana, którą można było płynąć średniej wielkości statkiem do ok. 300 km w głąb lądu, a bardzo małym do ok. 500 km,
- charakterystyka lądu za wybrzeżem – trudny do przebycia busz *nyika*, który rozciąga się za całym wybrzeżem dzisiejszej Kenii i stopniowo zanika w kierunku południowej Tanzanii. M.N. Pearson [1998, s. 69] przywołuje kategoryczne stwierdzenie Merricka Posnansky’ego, że nie tylko dostęp do interioru w północnej części był trudny, ale też sam interior w tej części, w porównaniu do części południowej, miał mało do zaoferowania.

Pearson [1998, s. 69] pisze, że te trzy czynniki sprawiły, że panowało przekonanie, że wybrzeże, szczególnie na odcinku północnym, nie utrzymywało kontaktów z interiorem i zauważa, że taki pogląd propagował N. Chittick, który pisał: „Ludy na wybrzeżu Afryki Wschodniej były do tego stopnia ukierunkowane na ocean, że ich społeczne i kulturowe relacje z ludami interioru przed XIX w. były nieznaczące” [Chittick, 1980, s.13; 1974, s. 112–113; 1977, s. 219; za: Pearson, 1998, s. 69]. Zdaniem M. Pearsona najbardziej radykalny pogląd prezentował James Kirkman: „Wybrzeże Afryki Wschodniej (...) zostało wciągnięte do azjatyckiego systemu handlowego w celu dostarczania surowców i osobliwości dla bardziej wyrafinowanych krajów za morzem.” [Kirkman, 1966, s. 106; za: Pearson, 1998, s. 69]. Jak zauważa M. Pearson, pojawiały się również przeciwne głosy badaczy i przywołuje m.in. A. Sheriffa, który twier-

dził, że *nyika* nie była całkowitą barierą, a jedynie zwiększała koszty transportu pomiędzy wybrzeżem a interiolem. Cytuje także Grahama Connaha, który podawał w wątpliwość dychotomię pomiędzy atrakcyjnym wybrzeżem a nieatrakcyjnym zapleczem (*hinterland*): „Problemy komunikacji lądowej (...) były prawdopodobnie przesadzone w przeszłości”; „Jest prawdopodobne, że wraz z rozwojem badań, znajdowanych będzie coraz więcej dowodów na bliskie kontakty pomiędzy mieszkańcami obszarów lądowych i wybrzeża” [Connah, 1987, s. 152–153, 157, 176; za: Pearson, 1998, s. 70]. Osobiste doświadczenia podróży M. Pearsona [1998, s. 70] pomiędzy Nairobi a Mombasą również zaowocowały poglądem, że co prawda *nyika* „nie jest przyjaznym otoczeniem, ale nie jest również nie do przebycia”.

Pearson [1998, s. 70] postuluje, aby na relacje pomiędzy wybrzeżem a interiolem patrzeć z trzech perspektyw: ekonomicznej, politycznej oraz dotyczącej penetracji przez islam na południe. Z politycznego punktu widzenia miasta portowe nie kontrolowały ani lądu, ani morza.

Nawiązanie relacji z interiolem wynikało również ze zmieniającej się sytuacji politycznej i handlowej. Miało to miejsce np. w południowej części północnego odcinka wybrzeża i było związane z pojawieniem się Portugalczyków na wybrzeżu wschodnioafrykańskim. Przed ich pojawieniem się Kilwa nie utrzymywała praktycznie relacji z interiolem, gdyż jej działalność gospodarcza koncentrowała się na pośredniczeniu w handlu złotem pochodzącym z Sofali. Złamanie dominacji Kilwy w handlu złotem z Sofali spowodowało, że musiała ona poszukać nowego źródła dochodów. W tym celu zwróciła się w kierunku interioru i weszła w kontakt z plemieniem Yao. W konsekwencji doszło do utworzenia szlaku handlowego pomiędzy północną Zambezią i Kilwą [Pearson, 1998, s. 76].

Ch.M. Kusimba i S.B. Kusimba [2018, s. 403] stwierdzają, że poglądy badaczy na to, co było głównym czynnikiem powstania państw-miast na wybrzeżu Suahili można podzielić na dwie główne grupy: zwolenników postrzegania kontaktów z zagranicznymi kupcami jako źródła oraz tych, którzy uwypuklali działalność lokalną. W celu zniwelowania tego dualizmu zaproponowali dwie koncepcje: koncepcję mozaiki i koncepcję skali wzajemnego oddziaływania (lokalne, regionalne i transoceaniczne). Wyjaśniają, że mozaiki „charakteryzują się nakładającym się na siebie rozmieszczeniem kultury materialnej, reprezentującej powiązania grup w różnych aspektach życia” [Kusimba, Kusimba, 2018, s. 404]. Z kolei koncepcja skali wzajemnego oddziaływania „wynika z hipotezy, że żaden region na świecie nie jest całkowicie samowystarczalny i musi budować siatkę powiązań z innymi regionami, która umożliwia mu dostęp do zasobów kluczowych dla jego codziennej egzystencji i produktywności. Tak więc stawiamy hipotezę, że miejski styl życia Suahili był wytworem powiązań handlowych na poziomie lokalnym, regionalnym i międzynarodowym i musi być rozumiany z perspektywy wielu skal” [Kusimba, Kusimba, 2018, s. 405].

Ch.M. Kusimba i S.B. Kusimba przeanalizowali: kluczowe produkty w gospodarce wybrzeża i ich pochodzenie, główne produkty eksportowane z Afryki Wschodniej i rynki ich przeznaczenia w basenie Oceanu Indyjskiego, pochodzenie produktów cenionych w gospodarce wybrzeża i gospodarkach, do których je eksportowano, produkty sprzedawane z wybrzeża Afryki Wschodniej według rynków przeznaczenia (Arabia, Persja, Indie, Chiny, Azja

Południowoschodnia), produkty sprzedawane do Arabii, Persji, Indii, Chin, Azji Południowoschodniej według regionu pochodzenia (interior czy wybrzeże). Wyciągnęli z tej analizy wnioski, że wartościowe produkty przepływały zarówno do lokalnej gospodarki wybrzeża, jak i były eksportowane przez elity na wybrzeżu, a większość produktów istotnych tak na skalę lokalną, jak i regionalną nie pochodziło z wybrzeża [Kusimba, Kusimba, 2018, s. 410–414]. Stwierdzili, że: „Wzajemne powiązania i zależność od wielu źródeł pochodzenia cenionych towarów i wielu rynków zbytu powodowała, że państwa-miasta Suahili były częścią siatki powiązań we wszystkich skalach” [Kusimba, Kusimba, 2018, s. 410].

Quintana Morales i Prendergast [2018, s. 335] podkreślają znaczenie danych zooarcheologicznych w analizie organizacji społecznej, życia codziennego i rytualnego na wybrzeżu Suahili. Potwierdzeniem kontaktów pomiędzy wspólnotami z interioru, zaplecza i wybrzeża mogą być produkty pochodzenia zwierzęcego, którymi handlowano w basenie Oceanu Indyjskiego, a które pochodziły z interioru i były transportowane na wybrzeże i wyspy Suahili [Quintana Morales, Prendergast, 2018, s. 345].

Istotnym elementem relacji społecznych były małżeństwa Suahili z osobami spoza ich społeczności. M.N. Pearson [1998, s. 76] przywołuje stwierdzenie R. Wildinga, że kupcy Suahili chętniej zgadzali się na małżeństwa swoich dzieci z przedstawicielami wpływowych rodzin z interioru niż z przybyszami zza morza, czy to Persami, czy Arabami, a tym bardziej Hindusami czy Portugalczykami.

Mapunda [2018, s. 316] postuluje, aby wykorzystywać archeologiczne ślady metali do poznania historii zarówno wybrzeża, jak i zaplecza: „Tak jak ceramika, paciorki i inne przedmioty, metale są nieocenione w rekonstrukcji naszej przeszłości. W związku z tym, wybrzeże ma wyjątkową rolę do odegrania, ponieważ, szczęśliwie, w porównaniu do zaplecza zachowuje trwałe świadectwo metalicznych pozostałości. Kwaśne tropikalne gleby w interiorze afrykańskim najwyraźniej bardziej powodują korozję metali niż wapienne gleby wybrzeża. Archeolodzy zajmujący się epoką żelaza powinni zatem wykorzystać warunki wybrzeża, w szczególności biorąc pod uwagę, że wybrzeże i zaplecze pozostawały w kontakcie poprzez swego rodzaju wymianę już od czasów najdawniejszych. Zatem możemy poznać historię zaplecza analizując wybrzeże i vice versa”.

4. Podsumowanie

Jeszcze stosunkowo niedawno dominował pogląd o braku powiązań pomiędzy interiorem i wybrzeżem Afryki Wschodniej. Jak zaznacza J. Walz [2018, s. 390], uznani badacze wskazywali merytoryczne powody takiego podejścia, wśród których wymienia brak popytu na lokalne produkty, wysokie koszty transportu i brak struktur politycznych w głębi kraju, zdolnych do organizacji handlu.

Zdaniem J. Walza [2018, s. 390], najnowsze badania prowadzą do wniosków, że niewłaściwe było „rozdzielenie pomiędzy ‘kosmopolitycznym’ Suahili, niesprecyzowaną i ‘statyczną’

kulturą wiejską w umland i rolniczym i pasterskim zapleczem leżącym poza nim, w głębokim afrykańskim interiorze”. Kontakty między interiorom i wybrzeżem miały miejsce, jednak ich charakter i częstotliwość była zróżnicowana, m.in. w zależności od odcinka wybrzeża oraz okresu w historii. W miarę prowadzenia dalszych badań archeologicznych można spodziewać się kolejnych dowodów na te kontakty.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

1. Campbell, G. (2019). *Africa and the Indian Ocean World from Early Times to Circa 1900*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Chittick, N. (1980). East Africa and the Orient: Ports and Trade before the Arrival of the Portuguese. W: *Historical Relations across the Indian Ocean*, C. Mehaud (ed.). Paris.
3. Chittick, N. (1974). The Coast before the Arrival of the Portuguese. W: *A Survey of East African History*, 2d ed., B.A. Ogot (ed.). Nairobi.
4. Chittick, N. (1977). The East Coast, Madagascar, and the Indian Ocean. W: *Cambridge History of Africa*, vol. 3, c. 1050–c.1600, R. Oliver (ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
5. Clark, A.N. (1985). *Longman Dictionary of Geography*. Essex.
6. Connah, G. (1987). *African Civilizations: Precolonial Cities and States in Tropical Africa. An Archeological Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Kirkman, J. (1966). The History of the Coast of East Africa up to 1700. W: *Prelude to East African History*, M. Posnansky (ed.). London.
8. Kusimba, Ch.K, Kusimba, S.B. (2018). Mosaics: rethinking African connections in coastal and hinterland Kenya. W: *The Swahili World*, A. LaViolette, S. Wynne (eds.). London-New York: Routledge.
9. Lane, P.J., Breen, C.P. (2018). The Eastern African Coastal Landscape. W: *The Swahili World*, A. LaViolette, S. Wynne (eds.). London-New York: Routledge.
10. Mapunda, B.B.B. (2018). Metals and metal-working along the Swahili coast. W: *The Swahili World*, A. LaViolette, S. Wynne (eds.). London–New York: Routledge.
11. Middleton, J. (1992). *The World of the Swahili. An African Mercantile Civilization*. New Haven-London: Yale University Press.
12. Nowak, B. (1996). Wschodnie wybrzeże Afryki do końca XVI w. W: *Historia Afryki. Do początku XIX wieku*, M. Tymowski (red.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
13. Ostropolska, E. (2012). Kupiecka cywilizacja Suahili – afrykański fenomen gospodarczy. W: *Dorobek ekonomii, finansów i nauk o zarządzaniu oraz jego praktyczne wykorzystanie na przełomie XX i XXI wieku*, R. Bartkowiak, J. Ostaszewski (red.). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
14. Ostropolska-Kubik, E. (2021). Morze (ocean) jako czynnik ukształtowania się cywilizacji morsko-kupieckich. W: *Nauki ekonomiczne przed, w czasie i po pandemii*, J. Wielgórska-Leszczynska, M. Matuszewicz (red.). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.

15. Ostropolska-Kubik, E. (2023). Cywilizacja Suahili w kręgu gospodarczym Oceanu Indyjskiego. W: *30 lat w naukach społecznych: nowe myśli i idee*, J. Wielgórska-Leszczyńska, M. Matusewicz (red.). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
16. Pearson, M.N. (1998). *Port Cities and Intruders. The Swahili Coast, India, and Portugal in the Early Modern Era*. Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
17. Quintana Morales, E.M., Prendergast, M.E. (2018). Animals and their uses in the Swahili World. W: *The Swahili World*, A. LaViolette, S. Wynne (eds.). London-New York: Routledge.
18. Walz, J. (2018). Early inland entanglement in the Swahili world, c. 750–1550 CE. W: *The Swahili World*, A. LaViolette, S. Wynne (eds.). London–New York: Routledge.

Connections between the Swahili civilization and the East African Interior

---

Abstract

In the article there is presented the issue of connections between the Swahili civilization and the East African Interior. In particular there is presented the shift in the views that has taken place in the literature on these relationships, their scope and intensity. Trade contacts between the East African coast and the Interior are also discussed.

Keywords: Swahili civilization, East African Interior, East African coast

---